

124E JAARGANG – 2023 | 2 (MEI - SEPT.)

volks- kunde

TIJDSCHRIFT OVER
DE CULTUUR VAN HET
DAGELIJKS LEVEN

ISSN 0042-8523

Uitgegeven met steun van de
Vlaamse overheid,
de Universitaire Stichting van België,
het Vera Himlerfonds en Musea
en Erfgoed Antwerpen vzw

Redactie: lic. Paul Catteeuw (redactiesecretaris; Kontich),
dra. Sofie De Ruysser (Antwerpen), prof. dr. Hester Dibbits (Amsterdam),
prof. dr. Sophie Elpers (Arnhem), dra. Roselyne Francken (Antwerpen),
prof. dr. Hans Geybels (Leuven), prof. dr. Marc Jacobs (Brugge),
prof. dr. Maarten Larmuseau (Kessel-Lo), prof. dr. Theo Meder (Almere),
dra. Jorijn Neyrinck (Brugge), dra. Hilde Schoefs (Bilzen),
prof. dr. Annick Schramme (Berchem), dra. Els Veraverbeke (Gent),
prof. dr. Johan Verberckmoes (Heverlee)
Verantwoordelijke uitgever: dr. Jur. Paul Peeters ('s-Gravenwezel/Schilder),
lic. Sigrid Peeters (Oelegem/Ranst)
Beeld- en eindredactie: Paul Catteeuw & Johan Verberckmoes

Adressen

Redactie: J.B. Reykerslaan 28, 2550 Kontich, redactie@volkskunde.be
Beheer-Uitgeverij: vzw Centrum voor Studie en Documentatie,
Gillès de Pélichylei 97, 2970 's-Gravenwezel (Schilder), info@volkskunde.be

Jaarabonnement

Voor België: € 24,00 – buiten België € 30,00
Voor nummers buiten abonnement: info@volkskunde.be

Het tijdschrift *Volkskunde* werd opgericht in 1888 door August Gittée en Pol de Mont. In 1894 werd Alfons De Cock redacteur.

Van 1914 tot 1920 hield "Volkskunde" op te verschijnen. Daarna berustte de leiding bij Victor de Meyere, vanaf 1936 bijgestaan door Jan de Vries. Vanaf 1938 hebben Jan de Vries, Maurits De Meyer, Pieter Jacobus Meertens en Karel Constant Peeters het tijdschrift voortgezet samen met Jan Gessler en Paul De Keyser.

De nieuwe reeks begon met de 43e jaargang (1940-41). Vanaf 1967 werd de redactie geleid door P.J. Meertens en K.C. Peeters, vanaf 1972 aangevuld door Jan Theuwissen en Johannes Jacobus Voskuil.

Na het overlijden van K.C. Peeters werd vanaf 1976 de redactie geleid door Jan Theuwissen en Stefaan Top. Van 2008 tot 2020 was Stefaan Top eindredacteur.

In 2012 werd de reeks vanaf de 113e jaargang in zijn huidige vorm vernieuwd.

Vanaf 2021 leiden Paul Catteeuw en Johan Verberckmoes de beeld- en eindredactie. De redactie is interdisciplinair en Vlaams-Nederlands samengesteld.

Water & Land.

Immaterieel erfgoed en duurzame ontwikkeling¹

Kan immaterieel erfgoed ons helpen in de transitie naar een duurzame en klimaatrobuuste toekomst? Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG) en Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) zijn daarvan alvast overtuigd. Immaterieel erfgoed, dat zijn gewoontes, kennis en praktijken van vandaag die mensen van vroeger hebben meegekregen en graag willen doorgeven aan volgende generaties. En naarmate tijden veranderen, evolueert het immaterieel erfgoed mee. Dat dynamische karakter maakt immaterieel erfgoed bij uitstek geschikt om ons meer te leren over hoe we omgaan met veranderingen, bijvoorbeeld in klimaat.

Vanuit die optiek startten CAG en KIEN in 2022 het pilootproject ‘Water en Land. Immaterieel erfgoed en duurzame ontwikkeling’ op met als doel het inventariseren, onderzoeken en stimuleren van immaterieel erfgoed als

Vloeiveide – Traditioneel bevoeid grasland in Het Lankheet – Collectie Eric Brinckmann, 2011

1 Met dank aan Jet Bakels, wetenschappelijk medewerker, Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland, Hoferlaan 4, 6816 SG Arnhem.

hefboom voor uitdagingen als waterbeheer, behoud van biodiversiteit en bodemvruchtbaarheid. Dit artikel schetst eerst de theoretische achtergrond en recente ontwikkelingen in het onderzoek naar immaterieel erfgoed en ecologische duurzaamheid. Daarna presenteert het de opzet, doelstellingen en benaderingswijze van het project Water & Land en geeft het alvast een eerste inzicht in de eerste projectresultaten.

Immaterieel erfgoed als een hefboom voor een klimaatrobuuste toekomst? Theoretische achtergrond

Immaterieel cultureel erfgoed en duurzame ontwikkeling zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het eerste artikel van de 2003 UNESCO Conventie voor Immaterieel Cultureel Erfgoed stelt dat immaterieel erfgoed als een drijfveer van culturele diversiteit en een garantie voor duurzame ontwikkeling kan worden gezien.² Een belangrijk richtinggevend kader zijn de duurzame ontwikkelingsdoelen van de VN Agenda 2030. Sinds 2016 omvatten de Operationele Richtlijnen van de 2003 UNESCO Conventie een apart hoofdstuk over het borgen van immaterieel erfgoed en duurzame ontwikkeling op nationaal niveau.³

Over hoe het verband tussen dit levend erfgoed en duurzame ontwikkeling er in de praktijk uitziet of kan zien, verschijnen de afgelopen jaren steeds meer onderzoeken, worden webinars georganiseerd etc.⁴ Opvallend daarbij is dat het veelal gaat over economische of sociale duurzaamheid.⁵ Waar wel ecologische duurzaamheid centraal staat, ligt de focus in veel gevallen op hoe erfgoed door klimaatverandering wordt bedreigd. Ook in het zesde IPCC-klimaatrapport en de Agenda 2030 wordt erfgoed vooral beschouwd als bedreigd door klimaatverandering en niet als een troef.⁶ Wanneer aan immaterieel erfgoed een actieve rol wordt toegekend, gaat het vaak over kennis van de inheemse bevolking. Immaterieel erfgoedpraktijken bij niet-traditionele gemeenschappen of meer urbane gemeenschappen worden dikwijls nog over

2 UNESCO, Convention of the Safeguarding of the intangible cultural heritage, 2003, <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-NL-PDF.pdf> (bezoekt op 2-8-2023).

3 UNESCO, 'Chapter IV - Safeguarding intangible cultural heritage and sustainable development at the national level', in: UNESCO, *Operational Directives for the implementation of the Convention for the Safeguarding of the intangible Heritage*, Parijs, 2022, p. 61-69.

4 Zie in dat verband bijvoorbeeld: UNESCO, *Massive Open Online Course on living heritage and sustainable development*, 2022, <https://ich.unesco.org/en/massive-online-open-course-mooc-01228> en TU DELFT, *Massive Online Open Course Water Works: Activating Heritage for Sustainable Development*, 2022, <https://online-learning.tudelft.nl/courses/water-works-activating-heritage-for-sustainable-development/> (bezoekt op 2-8-2023).

5 Zie bijvoorbeeld het recent gepubliceerde webdossier ICH NGO Forum, *Web Dossier on Intangible Cultural Heritage and sustainable tourism*, 2022 <https://www.ichngoforum.org/web-dossier-on-intangible-cultural-heritage-and-sustainable-tourism/> (bezoekt op 2-8-2023).

6 Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), *Synthesis Report of the IPCC sixth Assessment Report*, 2022, p. 17. Interessant is wel dat in het uitgebreide Klimaatrapport 'Mitigation of Climate Change' wel wordt verwezen naar het potentieel van *heritage agriculture* en van *peasants' agroecological knowledge*. P.R. Shukla & J. Shek, (red.), *Climate Change 2022. Mitigation of Climate Change. Working Group III Contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, p. 1697-1698.

Vloeiweide – Traditionele graslandbevloeiing in Lommel-Kolonie – Foto Willem Tel, 2023

het hoofd gezien. In het algemeen is het onderzoek naar de rol die lokale praktijken kunnen spelen bij het realiseren van duurzaamheidsdoelstellingen veeleer beperkt.⁷

Dat traditionele kennis en vakmanschap van lokale gemeenschappen een belangrijke basis kan vormen voor behoud van biodiversiteit en duurzaam gebruik van natuur is nochtans geen nieuw idee. De *Convention on Biological Diversity* stelde reeds in 1992 dat de bredere toepassing van traditionele kennis over biodiversiteit en natuur aangemoedigd moest worden.⁸ *Indigenous communities* maar ook (lokale) erfgoedgemeenschappen gaan hun omgeving en natuur immers anders waarnemen en waarderen dan bijvoorbeeld biologen of wetenschappers.⁹ Bovendien is net het samenwerken met die erfgoedgemeenschappen nodig om niet louter aandacht te hebben voor de biologische resultaten. De mensen en praktijken die deze positieve effecten met zich meebrengen mogen niet worden vergeten.¹⁰ Want, zo argumenteert ook professor landschapsgeschiedenis Theo Spek: “*Whoever wants to increase the responsibility that local residents and stakeholders bear for their landscapes cannot rely solely on scientific knowledge, but must also take local knowledge into account.*” Helaas raakt deze lokale kennis van boeren, natuurbeschermers en lokale bewoners in

7 I. Rosetti, C.B. Cabral, A. Pereira Roders, M. Jacobs & R. Albuquerque, ‘Heritage and Sustainability: Regulating Participation’, *Sustainability* 2022, 14, 1674, p. 1. <https://doi.org/10.3390/su14031674> (bezocht op 2-8-2023).

8 *Convention on Biological Diversity*, 1992, <https://www.cbd.int/>. Maar ook recenter kwam het idee terug, bijvoorbeeld in dit rapport: Belgisch Nationaal knooppunt voor het Verdrag inzake biologische diversiteit (ed.), *Biodiversiteit 2020 – Actualisering van de Belgische Nationale Strategie*. Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Brussel, 2013, p. 84.

9 M. Cocks, ‘Biocultural Diversity: Moving Beyond the Realm of ‘Indigenous’ and ‘Local’ People’, *Human Ecology*, Vol. 34, No. 2, April 2006, p 187-188. DOI: 10.1007/s10745-006-9013-5.

10 K-J. Lindholm & A. Ekblom, ‘A framework for exploring and managing biocultural heritage’, *Anthropocene*, Volume 25, 2019, 100195, <https://doi.org/10.1016/j.ancene.2019.100195>.

onze moderne samenleving steeds meer op de achtergrond. Toch kan deze zeker een belangrijke aanvullende rol spelen vergeleken met de wetenschappelijke kennis die minder aangepast is aan de lokale omstandigheden.¹¹

In deze tijd van klimaatverandering is dit menselijke aspect meer dan ooit nodig. Het huidige klimaatdiscours is gecentreerd rondom de vraag hoe de opwarming van de aarde kan worden tegengegaan. Voor de oplossing van dergelijke problemen wordt vooral naar de natuurwetenschappen gekeken. UNESCO geeft met het motto *changing minds, not the climate* blijk van een bredere benadering van het klimaatvraagstuk.¹² We moeten anders gaan denken over de relatie tussen mens en natuur. De omgang van de mens met een veranderend klimaat of het gevecht tegen water of droogte is niet alleen iets van vandaag. De vaak eeuwenoude traditionele kennis, gebaseerd op praktische ervaring en een voortdurend aanpassen aan een veranderende omgeving, moet beter worden ontsloten en bij klimaatadaptatie ingezet. Deze 'intieme kennis' verschuift de aandacht voor duurzaamheid van een wetenschappelijke, geobjectiveerde naar een lokale en culturele aanpak. Oude technieken en kennis kunnen met andere woorden een *nature based solution* bieden voor huidige vragen rond biodiversiteit en waterbeheer, bijvoorbeeld wat betreft de uitdagingen rond droogte en overstromingen.

Gelukkig is een kentering gaande. De white paper *Cultural heritage and climate change: new challenges and perspectives for research* van de Joint Programming Initiatives 'Cultural Heritage and Global Change' & 'Connecting Climate Knowledge for Europe' wijst op een grote nood aan "further understanding of culture and heritage as embedded in their socio-environmental contexts to inform policy, including the role of traditional and local knowledge, as well as learning from the past".¹³ Ook het rapport *Strengthening cultural heritage resilience for climate change (2022)* van de Europese commissie adviseert alvast uitwisseling van kennis en expertise over domeinen heen.¹⁴

Hiervoor kan het *Biocultural Heritage Framework* houvast bieden. De term biocultural heritage verwijst naar kennis en praktijken van gemeenschappen over de landschappen en biologische resources die zij met hun erfgoedpraktijk creëren en onderhouden. Het *Biocultural Heritage Framework* omvat vijf sleutelementen die met elkaar verbonden zijn en veerkrachtige omgevingen en welzijn bewerkstelligen: 1. biodiversiteit, 2. landschap, 3. culturele, sociale en economische waarde, 4. participatief bestuur en 5. lokale kennis. Dit kader

11 T. Spek, 'The future of the past. Towards a Better Integration of Cultural Heritage in Landscape Management', in: C. Bieling & T. Plieninger (red.), *The Science and Practice of Landscape Stewardship*. Cambridge, 2017, p. 152.

12 UNESCO task team on Climate Change, *Changing minds, not the climate*, Parijs, 2016 <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245977/PDF/245977eng.pdf.multi> (bezocht op 2/8/2023).

13 JPI Cultural Heritage & JPI Climate, *White Paper*. Cultural heritage and climate change: new challenges and perspectives for research, 2022, p. 5. Zie ook de recente JPI call *Climate & Cultural Heritage (CCH): Collaborative research to address urgent challenges*, <https://www.heritageresearch-hub.eu/funding/climate-cultural-heritage-cch-collaborative-research-to-address-urgent-challenges/>

14 European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, *Strengthening cultural heritage resilience for climate change – Where the European Green Deal meets cultural heritage* (bezocht op 2-8-2023), Publications Office of the European Union, 2022, <https://data.europa.eu/doi/10.2766/44688>.

helpt te (h)erkennen welke van die vijf elementen nog onderbelicht zijn in Vlaams of Nederlands beleid, om hierover in dialoog te gaan en te analyseren hoe deze blinde vlekken in beleid en beheer kunnen worden geïncorporeerd.¹⁵

Het beleid rond klimaatverandering kan dus – met behulp van *frameworks* – worden uitgebreid of aangevuld met intieme kennis en *tacit knowledge* van gemeenschappen. Belangrijk om daarna het beleid voor klimaatacties inclusiever en sociaal geaccepteerd te maken, is het concept van ecoburgerschap.¹⁶ Ecoburgerschap, of *ecological citizenship*, verwijst naar een ecologisch bewustzijn van het behoren tot een omgeving. Die duurzame grondhouding ontstaat door mensen dichter bij de natuur te brengen. Het inzetten van lokale gebruiken en tradities vergroot het draagvlak en de bereidheid voor actie en versterkt de identificatie van burgers met het klimaatvraagstuk. Het is niet zonder reden dat dit ecologisch besef wordt gezien als een belangrijke motivatie voor zogenaamd *pro-environmental behaviour* en veranderingen in levensstijl, meer dan beleidsinstrumenten dat doen. Het vergroot het draagvlak voor klimaatmaatregelen.¹⁷ Zeker wanneer de koppeling wordt gemaakt met een gebiedsidentiteit of streekidentiteit kan (immaterieel) erfgoed een katalysator zijn voor transitie en de realisatie van doelstellingen in gebiedsopgaves, in plaats van een vertragende, belemmerende factor zoals het nu nog vaak wordt gezien. Dat bevestigt ook voorzitter Kathleen Ferrier in de Nederlandse UNESCO Commissie: "Wanneer klimaatadaptatie gestoeld is op lokale tradities en gebruiken, stelt het lokale gemeenschappen in staat om zelf het heft in handen te nemen en verandering in gang te zetten. Het helpt om burgers te laten meebeslissen over de aanpak van klimaatadaptatie, waardoor het draagvlak voor beleidsbeslissingen wordt vergroot."¹⁸

Door mensen weer actief een rol te laten spelen in de natuur en het bijhorende immaterieel erfgoed, worden ze geïnspireerd om zelf ook meer klimaatbewust te worden. Op die manier is immaterieel erfgoed behalve een *driver* ook een *enabler* voor duurzame ontwikkeling. Het intergenerationeel doorgeven van kennis en praktijken creëert bijvoorbeeld een duurzame grondhouding.¹⁹

Het onderzoek naar immaterieel erfgoed als hefboom voor een klimaatrobuuste toekomst in het project 'Water en Land' steunt dus op concepten als 'intieme kennis' en *ecological citizenship* en maakt gebruik van tools als het *Biocultural Heritage Framework*. Het tweede deel van deze bijdrage hieronder licht toe hoe daarmee in de praktijk aan de slag wordt gegaan.

15 Z. Russel, *Biocultural Heritage in the UK*, Institute for Heritage & Sustainable Human Development, 2021.

16 M. Bontebal, 'Culture and Heritage need to be a part of climate adaptation', UNESCO paper, 2021, <https://www.unesco.nl/nl/artikel/betrek-erfgoed-en-cultuur-bij-klimaatadaptatiebeleid> (bezoekt op 2-8-2023).

17 S.C. Jagers, J. Martinsson & S. Matti, 'Ecological citizenship: a driver of pro-environmental behaviour?', *Environmental Politics* 23:3, 2014, p. 434-453, DOI: 10.1080/09644016.2013.835202.

18 M. Bontebal, 'Culture and Heritage need to be a part of climate adaptation', UNESCO paper, 2021, <https://www.unesco.nl/nl/artikel/betrek-erfgoed-en-cultuur-bij-klimaatadaptatiebeleid>.

19 M. Meissner, Intangible Cultural Heritage and Sustainable Development. *The Valorisation of Heritage Practices*, Cham, 2021, p. 3.

Watermolenaar Ernst aan het werk in Eindhoven – Foto Riet Meijer, 2023

Water & Land. Projectdoelstellingen en benaderingswijze

Lokale (praktijk)kennis meenemen bovenop wetenschappelijke inzichten is cruciaal, maar wordt vaak onvoldoende naar waarde geschat. De urgentie is groot, het momentum is er: we hebben ook de ervaring van vroeger nodig om de klimaatoplossingen van morgen te vinden. In Nederland en België worden de voordelen voor het milieu van cultureel erfgoed voorlopig weinig meegenomen in beslissingsprocessen terwijl immaterieel erfgoed juist op veel manieren kan bijdragen tot duurzame ontwikkeling en kan dienen als inspiratie- en kennisbron op gebied van klimaat- en biodiversiteitsuitdagingen.²⁰ Het is ook niet toevallig dat één van de acht grote uitdagingen uit de nieuwe, geactualiseerde beleidsvisie immaterieel cultureel erfgoed van Vlaamse overheid handelt over 'immaterieel erfgoed in duurzame ontwikkeling verkennen'.²¹

Daarom sloegen Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG) en Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) de handen in elkaar om dit concreet te onderzoeken in een driejarig pilootproject. Centrum Agrarische Geschiedenis vzw (CAG) is het kenniscentrum voor het agrarisch erfgoed in Vlaanderen en Brussel. Het wil, samen met andere geïnteresseerden, het erfgoed en de geschiedenis van landbouw, voeding en landelijk leven vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw bestuderen, bewaren en toegankelijk maken voor een groot publiek. Dit materieel en immaterieel erfgoed wordt belicht in zijn nationale en internationale context, waarbij ook grote aandacht uitgaat naar de interactie met actualiteit en toekomst. CAG is makelaar van het vierde UNESCO Domein 'kennis en praktijken betreffende natuur en universum'. CAG stimuleert het onderzoek en het borgen van immaterieel erfgoed van natuur en universum en ondersteunt verschillende erfgoedgemeenschappen in op maat gemaakte borgingsplannen en -trajecten, altijd met aandacht voor duurzaamheid in verschillende vormen.

Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) coördineert sinds 2012 de implementatie van de UNESCO Conventie voor het behoud van immaterieel cultureel erfgoed uit 2003 in Nederland. In de periode 2021-2024 richt het onderzoek van het team Kennisontwikkeling zich op drie onderzoeksgebieden, waarvan Immaterieel Erfgoed & Duurzaamheid er één is. Samen met de erfgoedgemeenschappen zelf en diverse academische partners besteedt KIEN specifieke aandacht aan de vraag hoe immaterieel erfgoed kan bijdragen aan een ecologisch duurzame toekomst.²²

Het project 'Water en land. Immaterieel erfgoed en duurzame ontwikkeling' is een internationaal cultureel erfgoedproject, gefinancierd door de Vlaamse

20 Fatoric & Egberts, 'Realising the potential of cultural heritage to achieve climate change actions in the Netherlands', *Journal of Environmental Management* 274, 2020, p. 6.

21 Departement Cultuur, Jeugd en Media, *Het borgen van immaterieel erfgoed in Vlaanderen*, 2022, <https://www.vlaanderen.be/publicaties/het-borgen-van-immaterieel-erfgoed-in-vlaanderen> (bezocht op 2-8-2023).

22 J. Bakels & S. Elpers, 'Immaterieel erfgoed als hefboom voor duurzaamheid', *Boekman cahier Cultuur en Duurzaamheid* 127, 2021, p. 38-41.

overheid, dat loopt van 2022 tot 2025. Een projectmedewerker bij CAG coördineert het hele project, ondersteund door stafmedewerkers van CAG, een wetenschappelijke medewerker van KIEN en bijgestaan door een internationale interdisciplinaire klankbordgroep. De centrale onderzoeksvraag is hoe immaterieel erfgoedpraktijken van water en land voor een klimaatrobuuste toekomst kunnen worden ingezet. Vertrekkend vanuit het immaterieel erfgoed en de praktijk slaat het de brug naar onderzoek en beheer.

Vier grote doelstellingen staan voorop. ‘Water en Land’ wil ten eerste immaterieel erfgoed met kansen voor ecologische duurzaamheid inventariseren, onderzoeken, borgen en zichtbaar maken. Ten tweede wil het erfgoedgemeenschappen ondersteunen in acties om die duurzaamheid uit te spelen en immaterieel erfgoed te valoriseren in actueel en toekomstig beleid en beheer. Het is ten derde de bedoeling om beleidsmakers, experts en gebruikers te attenderen op de kansen en mogelijkheden van immaterieel erfgoed. Ten slotte wil het project de uitwisseling stimuleren van *good practices* van het borgen van duurzaam immaterieel erfgoed tussen Vlaamse en Nederlandse erfgoedgemeenschappen, erfgoedpartners, overheden en experts.

In drie projectjaren benaderen we drie actuele uitdagingen die nauw met elkaar samenhangen. Dat doen we samen met verschillende erfgoedgemeenschappen in Vlaanderen en Nederland die door inspirerende voorbeeldpraktijken aan deze uitdagingen zijn verbonden. Het eerste thema is waterbeheer (2022-2023): steeds meer krijgen we te maken met droogte, verzilting, en tegelijk ook met vernatting en overstromingen. Technieken zoals graslandbevloeiing of het beheer van watermolenlandschappen kunnen inspirerend werken. De achteruitgang van de biodiversiteit vormt een tweede crisis en uitdaging. Het verdwijnen van soorten en variëteiten vormt een reële bedreiging voor de planeet. Praktijken zoals het hekken leggen en vlechten hebben een positieve impact op de biodiversiteit en bestuderen we in 2023-2024. Ook problemen zoals verschraving van de bodem of overbesteding komen maar al te vaak voor. Opnieuw zijn tal van erfgoedpraktijken een mogelijk onderdeel van de oplossing. In 2024-2025 gaan we aan de slag met dit thema. Een meerdaags internationaal congres sluit het project in het voorjaar van 2025 af, maar wil ook meteen de kick-off zijn voor het verder integreren van de opgebouwd kennis en expertise en netwerk in de basiswerking van CAG en KIEN. Het congres wil erfgoedgemeenschappen, erfgoedprofessionals, onderzoekers en beleidsmakers inspireren, aanzetten tot nieuwe acties, nieuwe verbindingen en interdisciplinair contact.

Het project ‘Water en land’ beoogt een viertal doelgroepen te bereiken. Ten eerste staan uiteraard de diverse immaterieel erfgoedgemeenschappen, zowel in Vlaanderen als in Nederland, centraal. Duurzaamheidsexperts en wetenschappers helpen ons ten tweede om een duurzaamheidscheck uit te voeren van de geselecteerde immaterieel erfgoedpraktijken en cases en ontdekken welke kansen en mogelijkheden immaterieel erfgoed kan bieden. Ten derde richt het project zich op erfgoedprofessionals (zowel cultureel als onroerend erfgoedwerkers) in Vlaanderen, Nederland en daarbuiten. Beleidsmakers en (natuur)beheerders vormen een laatste doelgroep. Van (lokale) politici en administraties (specifiek de gemeenten

Heggenvlechten in Nederland – Foto KIEN, 2008

waarin de geselecteerde cases gevestigd zijn), tot organisaties zoals regionale landschappen, Natuurpunt, het Agentschap Natuur en Bos, Agentschap Onroerend Erfgoed, Vlaamse Milieumaatschappij: we willen hen attenderen op de kansen die (immaterieel) erfgoed kan bieden.

‘Water en Land’ gaat niet enkel over praktische oplossingen aanleveren en het bereiken van beleid. We willen deze ervaringen ook delen richting de onderzoeksweld. Na het eerste projectjaar blijkt de nood aan bijkomend onderzoek in allerlei disciplines over immaterieel erfgoed en duurzaamheidsclaims nog groter dan gedacht. De uitdaging zal erin bestaan om wetenschappers te sensibiliseren om nieuw onderzoek op te starten vanuit verschillende disciplines om de ecologische duurzaamheid van immaterieel erfgoedpraktijken wetenschappelijk te onderbouwen.

Blik op de eerste projectresultaten

In het eerste themajaar ‘Waterbeheer’ gingen CAG en KIEN samen met de erfgoedgemeenschappen van traditionele graslandbevloeiing en watermolenlandschappen op zoek naar duurzame toepassingen van deze immaterieel erfgoedpraktijken. Dat deden we aan de hand van dialoogtafels met erfgoedgemeenschappen, desktop research en veldonderzoek, en interviews met verschillende experts. We zetten in op verbinding en uitwisseling op verschillende niveaus: tussen erfgoedgemeenschappen, interdisciplinaire partners (bv. gemeenschappen en academici of experts) en overheden. De twee erfgoedpraktijken werden audiovisueel gedocumenteerd.

De eerste onderzoeksresultaten werden verwerkt tot een diverse output die gecentraliseerd wordt op de website www.waterenland.be. Vier podcastafleveringen over vloeiveiden en watermolens duiden de geschiedenis

en de duurzame toekomstkansen van dit immaterieel erfgoed via interviews met de betrokken beoefenaars en academische en externe experts. Daarnaast verschijnen er stelselmatig korte documentaires die de erfgoedpraktijken per locatie vanuit een duurzaamheidsblik in beeld brengen. Ten slotte bieden downloadbare brochures een toegankelijk maar diepgaand overzicht van de onderzoeksresultaten met concrete handvaten om verder mee aan de slag te gaan.²³ Tegelijkertijd wordt ook ingezet op het delen van de resultaten via artikels en presentaties op congressen.²⁴

In het eerste projectjaar werd vastgesteld dat graslandbevloeiing en watermolenlandschappen voor vernatting van het landschap, koolstofopslag en waterberging heel wat kansen kunnen bieden. Maar ook de uitdagingen zijn groot. Om immaterieel erfgoed als hefboom in klimaatopgaven in te zetten, zijn er vier grote aandachtspunten. Ten eerste is een mentaliteitswijziging nodig: het geloof in de maakbaarheid van het landschap en het mensgericht denken moet vervangen worden door een landschappelijke benadering met aandacht voor het belang van ecosysteemdiensten en water- en bodemgestuurd denken. Dat is echter geen evidentie. Immaterieel erfgoed, zoals de praktijk van de watermolenaar, kan in een dergelijke mentaliteitswijziging een rol spelen, omdat het een heel scala aan ideeën en inspiratie bevat. Erfgoed kan op die manier verbinden, tussen mens en natuur. Ook voor erfgoedgemeenschappen zelf geldt dat actief aan de slag zijn in en met het landschap en het water, een gevoel van verbondenheid met de natuur geeft. Die verbondenheid met de omgeving vergroot ook het draagvlak voor klimaatmaatregelen.

Ten tweede is coproductie een sleutelwoord. Kennis van erfgoedgemeenschappen zoals graslandbevloeiers kan de informatie over klimaat- en milieuveranderingen aanvullen met belangrijke lokale inzichten. Weten hoe het landschap vroeger werd gebruikt en hoe het is gevormd, helpt om het duurzaam te herstellen en in te richten. Door in landschapsbeheersplannen of ruimtelijke ontwikkeling ook lokale erfgoedgemeenschappen in het proces te betrekken kunnen van bij het begin de mogelijkheden van erfgoed (zowel immaterieel als onroerend) worden meegenomen.

Ten derde kunnen *best practices* en theoretische kaders het beleid inspireren. De verbinding tussen duurzame ontwikkeling en erfgoed staat nog in zijn kinderschoenen. Het kenbaar maken van deze link via inspirerende projecten aan beleidsmakers, professionals en het brede publiek is hoognodig. Daarnaast kunnen ook conceptuele kaders zoals het *Biocultural Heritage Framework* helpen om de mindset te veranderen, beleidsmakers te stimuleren een participatief beheer uit te voeren, en een andere kijk op landschap en erfgoed en projecten te faciliteren. In het eerste jaar werd een start gemaakt om beleidsinstrumenten

23 L. Danckaert, *De kracht van watermolenlandschappen voor een klimaatrobuuste toekomst*, 2023 <https://www.waterenland.be/src/Frontend/Files/MediaLibrary/00/cag-waterenland-watermolenlandchap.pdf> (bezoekt op 2-8-2023).

24 Zie bv. Bakels, J., Bisschop, C., 'Intangible Heritage to Strengthen Local Water Management', *Blue Paper Journal*, Volume 4, 2023 (in druk).

Watermolenlandschap van de Collse watermolen bij Eindhoven – Foto CAG, 2023

en visieteksten te toetsen aan de hand van het *Biocultural Heritage Framework*.²⁵ De vijf elementen in dit *framework* zijn allemaal in meer of mindere mate aanwezig in het Vlaams, Belgisch, Nederlands en Europees beleid. De volgende projectjaren wordt verder ingezet op het bekijken van visie- en beleidsteksten door de bril van dit kader, op zoek naar kapstukken om (immaterieel) erfgoed aan op te hangen.

Een vierde en laatste uitdaging bestaat erin om dit alles te onderbouwen met verder onderzoek. Het bestuderen van immaterieel erfgoed is bijvoorbeeld vaak cruciaal in het begrijpen van watersystemen en waterloopbeheer in het verleden. Kennis over het historisch landschap en historisch waterbeheer kan bijdragen aan de ontwikkeling of de instandhouding van bijzondere natuurwaarden. De kennis over de praktijk en haar lokale effecten zit vooral in de hoofden en handen van de erfgoeddragers. Deze veeleer praktische en ongreepbare kennis is daardoor soms moeilijk te vatten voor beheerders en beleidsmakers en krijgt nog maar zelden een plek in het huidige beheer van ecosystemen en waterlopen. Daarnaast wordt deze historische kennis ook niet altijd serieus genomen. In het project Water & Land zetten we in op het verzamelen van onderzoeksvragen en thema's om universiteiten aan te sporen meer onderzoek te doen naar de hefboomfunctie van immaterieel erfgoed. Zo

25 Bijvoorbeeld: *Biodiversiteit 2020, Actualisering van de Belgische nationale strategie*, <https://www.biodiv.be/documents/BE-national-strategy; Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling> (bezoekt op 2-8-2023), <https://beslissingenvlaamse-regering.vlaanderen.be/document-view/61A09A14364ED90008000146>; *Visie2050*, <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/19586> (bezoekt op 2-8-2023).

kan het interessant zijn om voormalige vloeiveiden in Vlaanderen en Nederland verder in kaart te brengen, of om een historisch-ecologisch onderzoek te doen naar de invloed van verdamping in de waterhuishouding. Lokaal kunnen ook heemkundige kringen of erfgoedorganisaties onderzoek opzetten naar immaterieel erfgoedpraktijken in hun omgeving, naar landbouwgeschiedenis en oude praktijken.

an important goal after ratification of the Intangible Cultural Heritage Convention.

The results and analysis allow for the following conclusion: What impedes intangible death and mourning practices is (1) they are relatively less organized and more dispersed which makes the application process difficult, (2) their delicate (private) character, which makes displaying them publicly, on an inventory, more sensitive. The question of why intangible death and mourning practices are impeded, leads to two underlying scales. First, the organizational scale, between bottom-up and top-down. This scale deals with the inventory, inscription, and application process and how this is of importance for which practices appear on the inventories. A more formal, and top-down process is likely to favour well-organized practices that have a clearly demarcated community, time, and place. Death and mourning practices often do not fall within this category. Second, the scale of public and private. This scale deals with what is considered 'appropriate' in relation to the privacy of individuals and the heritagization of death and mourning practices on an inventory. Death and mourning practices often deal with a delicate balance between public and private, thereby complicating their inscription.

The childhood trauma legacy of the Pacific War. An undocumented example of late life trauma

Boudewijn van Oort

The author shares his thoughts on childhood trauma and links them

with a troubling Canadian Issue: The Residential School Fall-out. He refers to both of these as Undocumented Social Experiments, a provocative phrase coined by Dr. John Sigal of McGill University in 1993.

It is commonplace that childhood experiences can saddle the individual with lifelong problems. But how this takes place is difficult to determine. Unravelling what goes on in the mind of a child is rendered difficult by the inability of the child to reflect on his own thought processes and to express them. In this paper, the author draws particular attention to seminal research undertaken by Dr Hans Keilson (1978) for a cohort of youngsters, and illustrates the psychological dynamic suggested by that study, through his own cumulative traumatic experiences. Professor John Sigal of McGill University coined the phrase "Undocumented social experiments" in his introduction to an English translation of Keilson PhD thesis. The Canadian Indian Residential school initiative begun in the nineteenth century can similarly be described as an undocumented social experiment.

Water & Land. Immaterial heritage and sustainable development

Chantal Bisschop & Laura Danckaert

Can intangible cultural heritage (ICH) serve as a leverage to mitigate biodiversity loss and threats of water shortage related to climate change? The Centre for Agrarian History (CAG) and the Dutch Centre for Intangible Cultural Heritage (KIEN) are convinced it can. The dynamic character of intangible heritage

makes it ideally suited to teach us more about how to deal with changes, for example in climate. From this perspective, CAG and KIEN started the pilot project ‘Water and Land. Intangible Heritage and Sustainable Development’ (2022-2025) with the aim of identifying, researching and promoting intangible heritage as a lever for challenges such as water management, conservation of biodiversity and soil fertility.

The research into intangible heritage as a lever for a climate-robust future in the project ‘Water and Land’ is based on desktop research, literature study, and field research, dialogue tables with heritage communities and interviews with various experts. Concepts such as intimate knowledge and ecological citizenship are central, and the project makes use of tools as the Biocultural Heritage Framework. Starting from intangible heritage, the project aims to bridge the gap between nature and culture, between practice and policy, and between heritage and academic research on the basis of this theoretical and conceptual background.

The Dr. Albert van der Zeijdens Thesis Prize

Sophie Elpers, Jorijn Neyrinck & Mark Schep

Albert van der Zeijden was an editorial board member of the journal *Volkskunde* for many years. In his research, he upheld principles of active interaction between theory and practice, participatory and ethical approaches to intangible cultural heritage. These principles are also at the forefront

of the UNESCO 2003 Convention. Following the sudden death of Albert van der Zeijden in 2021, the Dr. Albert van der Zeijdens Thesis Prize was established with the above key principles as its guiding principles. The prize starts from Albert van der Zeijden’s involvement in research and years of thesis supervision of students and encourages research on intangible heritage. In *Volkskunde* over the next few years, we will regularly present the young research awarded from the thesis prize, albeit through the usual editorial procedure of *Volkskunde*. At this first edition, Anne Veere Hoogbergen was awarded the first laureate by the jury for her thesis ‘*Waiting for Yesteryears. An ethnographic exploration of ecological nostalgia in the contemporary Dutch intangible cultural heritage context*’. Josephine Koopman was second laureate with her thesis ‘*(post)colonial smellscape in text and toko: an inquiry into olfactory heritage*’; and Lisanne Renes thesis was awarded third with her thesis ‘*Inventories of Intangible Cultural Heritage and the impediments for dispersed and delicate practices. A comparative perspective on the inscription of death and mourning practices on inventories in the Netherlands, Flanders and Germany*.’

PERSONALIA

Ahmet Erman Aral is docent (“Assistant Professor”) in het Departement van Turkse etnologie/folklore en de houder van de UNESCO Chair on Intangible Cultural Heritage in Formal and Informal Education, in de Ankara Hacı Bayram Veli Universiteit in de hoofdstad van Turkije. Hij promoveerde in 2020 aan dezelfde universiteit op het proefschrift ‘Intangible Cultural Heritage Education and Cultural Transmission: The Case of Turkey.’ Hij was gastonderzoeker (“Visiting Scholar”) in onderzoeksgroep ARCHES van de Universiteit Antwerpen in 2021-2022. Hij publiceerde diverse artikels en vertalingen (onder andere in *Millî Folklor*).

Chantal Bisschop (1984) studeerde Moderne Geschiedenis aan de KU Leuven en de Université François Rabelais in Tours. Ze voltooide ook de academische lerarenopleiding. In 2012 promoveerde ze tot doctor in de Geschiedenis aan de KU Leuven met het proefschrift ‘Als landbouw en platteland niet meer samenvallen’. De Landelijke Gilden, Vlaanderen, 1950-1990’. Sinds 2012 is ze als stafmedewerker Immaterieel Cultureel Erfgoed bij Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG) verantwoordelijk voor de werking rond immaterieel cultureel erfgoed en mondelinge geschiedenis. chantal.bisschop@kuleuven.be

Laura Danckaert (1994) behaalde een Master in de Geschiedenis aan de KU Leuven (2016) en een Master Kunst, Cultuur en Erfgoed aan de Universiteit Maastricht (2017). Sinds november 2017 is Laura actief bij CAG als projectmedewerker. Ze realiseerde diverse projecten in publiekswerking, onderzoek en immaterieel erfgoed, en verzorgde daarbij ook een aantal publicaties. laura.danckaert@cagnet.be

Peter Debaere (1965) is econoom en bekleedt de E. Thayer Bigelow Research Chair aan de Darden Business School (University of Virginia) in Charlottesville. Hij is een expert in globalisering en de economie van water. Zodoende schrijft hij in vaktijdschriften over internationale handel, multinationals, watermarkten en waterschaarste. In 2022 publiceerde hij samen met Steven Debaere *Naar jouw Amerika en terug. Een brief voor Anna* dat aan de hand van het verhaal van hun grootmoeder de trans-Atlantische migratie voor een breed publiek tot leven brengt. Hij studeerde in Leuven en Keulen en promoveerde aan de University of Michigan. debaerep@darden.virginia.edu

Maite De Beukeleer (1995) is een doctoraal onderzoekster aan de Faculteit voor Theologie en

Wetenschappelijke artikels

- Ahmet Erman Aral**, Omtrent “vakmanschap”. Een alternatief voor de formule van Levende Menselijke Schatten in Vlaanderen 137
- Maïte Debeukeleer & Maarten H.D. Larmuseau**, Een viraal volksverhaal. De plakfactor van een negentiende-eeuwse heksenmoord in Oost-Vlaanderen 159
- Josephine Koopman**, Postkoloniale geurlandschappen: onderzoek naar het geureerfgoed van een toko 173

Essays

- Peter Debaere**, De ‘Europese migratie’ en het (vertrouwde) alledaagse leven 189
- Brecht Deseure**, Antwerpse reuzen en ommegangen onder Frans bewind 199
- Luc Devoldere**, Bien étonnés de se trouver ensemble: de canons van Vlaanderen en Nederland 219
- Lisanne Renes**, ‘Levend erfgoed’ over de dood: Waarom staan er weinig doods- en rouwpraktijken op de inventaris(sen) van immaterieel erfgoed? 227
- Boudewijn van Oort**, De traumatische erfenis van de oorlog in de Stille Oceaan. Een ongedocumenteerd voorbeeld van een trauma op latere leeftijd 243

In memoriam

- Marc Jacobs**, Volkscultuur, immaterieel erfgoed, het ministerie en de buurt. Erfenissen van Arlette Thys (1950-2023) 263

Sporen

- Sophie Elpers, Jorijn Neyrinck & Mark Schep**, Uitgelicht in Volkskunde: dr. Albert van der Zeijdenscriptieprijs 269

Onderzoek

- Chantal Bisschop & Laura Danckaert**, Water & Land. Immaterieel erfgoed en duurzame ontwikkeling 275

Recensies

- * Pierre Bolle, *Saint Roch. L'évêque, le chevalier, le pèlerin (VIIe-XVe siècle)* (Hans Geybels) 287
- * Herwig De Lannoy, *Broederschap. Vrijmetselaars en hun loges* (Alex Vanneste) 288
- * Pierre Delsaerd & Esther Van Thielen (red.), *Barokke Influencers. Jezuiteten, Rubens en de kunst van het overtuigen* (Alex Vanneste) 291
- * Henk Driessen, *Humor. Een antropologische blik* (Johan Verberckmoes) 294
- * Paul Huvenne (red.), *COBRA. Een picturale en poëtische revolutie* (Alex Vanneste) 297
- * Koenraad Jonckheere, Micha Leeflang, Sven Van Dorst e.a., *Van Antwerpen naar Amsterdam - Schilderkunst uit de zestiende en zeventiende eeuw* (Alex Vanneste) 300
- * A. Masquelier & D. Durham (eds.), *In the Meantime. Toward an Anthropology of the Possible* (Rik Pinxten) 302
- * Theresa Perabo, *Wilhelm Mannhardt und die Anfänge der Volkskunde: neue Wege der Wissensproduktion im 19. Jahrhundert* (Marc Jacobs) 305
- * Pieter Roelofs & Gregor J.M. Weber (red), *Vermeer* (Maarten Larmuseau) 312
- * Henk Slechte, *Laat me niet lachen! Spotbeeld van de Nederlandse geschiedenis, van 1570 tot nu* (Johan Verberckmoes) 316
- * Jack Zipes, *Buried Treasures. The Power of Political Fairy Tales* (Theo Meder) 319

Abstracts

323

Personalia

329